

ALLÒ QUE EXPRESSEN LES RELIGIONS I NO MOR AMB ELLES

MARTA GRANÉS

*Directora d'Estudis del CETR, Centre d'Estudis de les Tradicions Religioses
www.cetr.net - Barcelona, Catalunya*

És una dada acceptada que a totes les èpoques els pobles han tingut religió i que durant la seva història l'han canviada, no només per imposició d'algun conqueridor, sinó per la seva pròpia necessitat d'adaptar-se a noves formes de vida. És un fenomen comú en el si dels col·lectius humans.

Antropòlegs i historiadors de les religions estan d'acord que podem detectar, en tots els pobles, religions que pertanyen a tres tipus de cultures: la de les societats de caçadors-recol·lectors, la dels agricultors i la dels ramaders.

La primera, pertany a l'època en què els humans vivíem de la caça, és a dir, aproximadament, des dels homínids superiors fins quan, per la disminució de la caça, va caldre recórrer a l'agricultura per tal de sobreviure, la qual cosa en alguns llocs va succeir ben aviat, a partir del 5.000 aC, i ha durat fins a l'època actual.

En ambdues societats la religió era transmesa mitjançant relats mitològics, la funció dels quals era doble: d'una banda explicaven com era el món i com els humans havien d'actuar-hi (aquesta justament era la funció principal del mite: programar la col·lectivitat); i, d'altra banda, aquests relats servien també per donar forma a allò que està més enllà del món humà. Els mites permetien poder concebre, de manera adequada a la supervivència del grup, tant l'humà com el sagrat; oferien a les ments humanes una visió d'acord amb una forma de viure. Els mites programaven la forma de viure i alhora eren el patró segons el qual es construïa la societat. Per exemple: els mites i els rituals servien als caçadors per a què poguessin veure el món de manera adequada per a la cacera i així poder ser més eficaços en la supervivència col·lectiva. Aquesta mitologia es va anar forjant a poc a poc, per tempteig i error, fins que es va trobar el format definitiu. El mateix podem dir dels pobles agrícoles.

Aquesta mitologia que donava forma tant al món humà com al que s'escapa de les dimensions humanes –el sagrat– es creia vinguda del cel, dels avantpassats, dels déus. Això va fer que els mites i els rituals lligats a ells (és a dir, la religió), que són creació lenta dels pobles durant milers d'anys, es tornessin intocables, fixos i, per

tant, eterns. Això va ser possible perquè els pobles no van tenir consciència del llarg procés de la seva creació. La nostra situació és diferent, perquè ara sabem que les mitologies són productes culturals per facilitar la vida a les societats i també per orientar la recerca del sagrat.

Els estudiosos estan d'acord en què el canvi de religió, al passar de viure de la caça a viure de l'agricultura, va suposar una gran ruptura en la forma de veure el món i allò sagrat. El canvi d'una societat a l'altra va ser relativament ràpid, mentre que el canvi de mitologia va requerir més temps. Viure de la caça implicava una forma de veure el món, de sentir-lo i d'actuar-hi. La societat dels caçadors tenia la seva forma d'organització, de família, d'educació, tenia un cos simbòlic propi adequat a la seva cultura, tenia la seva interpretació del sagrat, dels seus rituals. Tot això, que explicava el seu món i la relació dels individus amb ell, de sobte, va deixar de ser significatiu: era inadequat a la nova realitat lligada a l'agricultura.

Abandonar la caça per dedicar-se al cultiu va suposar l'ensorrament de tot un món. Va obligar a canvis dràstics en les relacions humanes i en la manera de veure la realitat, canvis que van afectar també la manera d'interpretar allò sagrat i conseqüentment els rituals. És fàcil imaginar-se el gran desconcert que va suposar per a aquests pobladors, els nostres avantpassats, adonar-se que la cultura heretada, els valors dels seus avantpassats, allò transmès per ells, inclosa la religió, deixaven de tenir significat, de ser orientadors de la seva activitat, de la seva vida.

Fem una petita descripció del canvi viscut respecte d'allò sagrat en aquest trànsit. En les societats caçadores, la vida quedava assegurada matant i menjant els animals caçats. Si d'ells depenia la supervivència, això volia dir que la vida estava en ells i per tant que eren sagrats. Tot en el seu món tenia relació amb la supervivència del grup: així, tota la realitat era igualment sagrada. La qual cosa quedava confirmada per la manca de jerarquia dins de l'organització grupal.

Però quan els nostres avantpassats van passar a alimentar-se de productes cultivats, l'organització col·lectiva va deixar de ser familiar, i el comandament es

va concentrar en una persona a la qual els demés havien d'obeir. Tal com diem, els mites estaven configurats per la forma de vida del grup: per això allò sagrat en els pobles agrícoles també es va haver de concentrar en una entitat, en una espècie de super-individu. La seva religió va canviar. Van deixar de veure el sagrat tenyint tota la realitat al seu voltant per passar a situar-lo allunyat d'aquest món: en el cel.

El canvi respecte d'allò sagrat va ser total: el sagrat es va desplaçar al cel per, des d'allà, ordenar el terrestre. El sagrat es tornà aliè, llunyà, estrany als éssers humans, raó per la qual va resultar necessària, per primera vegada en la història, l'ajuda de mitjancers per interpretar la voluntat divina. Les societats agrícoles es van organitzar jeràrquicament com en una piràmide de poder; en el seu vèrtex superior se situava el rei, el poder del qual venia directament del cel, i a través d'ell s'anava expandint per tota la piràmide jeràrquica. Tots participaven del sagrat mitjançant l'obediència als seus superiors jeràrquics. Els rituals que acompanyaven la nova mitologia també van haver de canviar per adequar-s'hi.

Alguns pobles, acabada l'època de la caça, van passar a viure de la cura dels ramats. Per a ells també va haver-hi una transformació en la manera de veure la realitat, de coordinar-se entre ells i de concebre el sagrat. Les seves societats s'estructuraven tribalment, raó per la qual per a ells el sagrat es va connectar amb els avantpassats i els profetes. Com que la seva supervivència depenia de mantenir i reproduir el bestiar, veien la mort com una amenaça. La vida estava enfrontada a la mort. Aquesta concepció es va reflectir en la seva mitologia, en el sagrat. El superior es va interpretar com dividit en dos: una divinitat bona, que propiciava la vida, i una altra dolenta, que ocasionava la mort, ambdues sempre en lluita, en una confrontació que tenia lloc no en el cel sinó a la terra. Ací també podem imaginar el que va suposar que el sagrat passés d'estar en tot, com era el cas dels caçadors, a que s'encarnés en la lluita de dos principis enfrontats en el si de la història.

L'estudi ens porta a descobrir que totes les maneres d'interpretar el sagrat estan condicionades per les formes humanes de sobreviure que també modelen totalment la realitat. La religió no escapa a aquesta condició. Les religions, com a conjunt de mitologia i rituals, són les formes d'interpretar el sagrat en les societats preindustrials. Les religions estan doncs lligades a unes determinades formes preindustrials de viure, i si aquestes

canvien, fan canviar també les formes religioses.

Fent un cop d'ull a la nostra història podem constatar que la religió n'ha estat una constant, encara que les seves formes hagin variat. La qual cosa ens porta a poder dir que en els humans es dona la capacitat de sospitar que la realitat que ens envolta, i també les persones, remetent a "quelcom" més enllà d'elles mateixes. Els nostres avantpassats van interpretar aquest "quelcom" segons la cultura que els va tocar viure. Les formes que les diverses cultures li han anat donant han estat diferents, però el que tenen en comú totes elles és que manifesten la capacitat pròpiament humana de poder tenir notícia d'aquesta dimensió que està més enllà de tota forma cultural però que, no obstant, està modelada per ella.

Tot plegat ens porta a concloure que, com que els canvis que ens ha tocat viure són els propis d'un canvi de cultura, aquests comportaran una transformació en la forma de viure, de veure la realitat i també d'interpretar el sagrat. Igual com va succeir als nostres parents llunyans, aquesta nova situació cultural ens suposarà una transformació dolorosa i incòmoda i alhora inevitable. Però avui tenim un avantatge respecte d'ells: saber que som nosaltres mateixos els qui hem de resoldre el buit en què ens està deixant la fi de la cultura preindustrial; ningú des de fora vindrà a socórrer-nos. Ara sabem que les religions són una construcció humana condicionada per la cultura d'un moment històric, i que per això cada cop que hi hagi un canvi profund de cultura, hi haurà un canvi en la religió.

Les formes religioses del passat anaven lligades a mites i rituals, i avui aquests mites s'estan tornant opacs, llegits des de la nostra cultura cada cop menys agrícola, menys ramadera a la manera preindustrial, menys jeràrquica, menys autoritària. No és que ens haguem tornat pitjors que els nostres avantpassats, és que el nostre llenguatge i el de les mitologies pertanyen a cultures diferents. Però haurem de tenir la precaució de no descuidar avui aquella "dimensió espiritual" que sobrepassa qualsevol expressió cultural humana, allò que els nostres avantpassats van anomenar Déu. Oblidar-nos d'ella seria quedar-nos atrapats en la pura animalitat.